Funerals in Sopolli and Jarqoton culture

Safarali KUSHOKOV¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 October 2021

Accepted 20 November 2021

Available online

15 December 2021

Keywords:

Sopolli,

Zharkoton,

Gazali,

bronze,

Zoroastrianism,

Andronova,

Rigveda,

burial,

religion.

ABSTRACT

This article examines the national values, customs and traditions of the Uzbek nation that have been developing throughout its history. Over time, the traditions and customs of the people may change, but the foundation of the Uzbek nation does not lose its roots. Traditionally, it is believed that this is the first monument of the Sopolli culture in Sopollitepe. Its structure of tombs, the order of construction, can be observed, not only at later stages (Jarkoton, Kazali, Molali, Boston), but also of nearby cultural monuments. This is important in the socio-cultural life of the Uzbek nation.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp150-154>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Сополли ва Жарқўтон маданиятида дафн маросимлари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Сополли,

Жарқўтон,

Кўзали,

бронза,

зардуштийлик,

Андранова,

Ригведа,

дафн,

дин.

Ушбу мақолада ҳар бир халқ ўз ўтмиш тарихи давомида ўзининг миллий қадриятларига, урф-одатларига, анъаналарига эга бўлиб, уни ривожлантириб бориши ҳақида таъкидлаб ўтилган. Даврлар ўтиши билан халқнинг бу анъанавий удумлари бироз ўзгариши мумкин, лекин асос, илдизини йўқотмайди. Анъана сифатида Сополли маданиятининг илк ёдгорлиги ҳисобланган Сополлитепада қабрларнинг тузилиши, қурилиш тартиби нафақат кейинги босқичларда (Жарқўтон, Кўзали, Мўлали, Бўстон), балки ҳозирги кунгача ўзбек халқи ижтимоий-маданий ҳаётида сақланиб қолганлигини кузатиш мумкинлиги ҳақида сўз боради.

¹ PhD Student, Termez State University. Termez, Uzbekistan. E-mail: koshoqovsafar@gmail.com.

Похороны в культуре Сополли и Жаркотон

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Сополли,
Жаркотон,
Гозали,
бронза,
зороастризм,
Андранова,
Ригведа,
погребение,
религия.

В данной статье рассматриваются национальные ценности, обычаи и традиции узбекской нации, складывающиеся на протяжении всей ее истории. Со временем, традиции и обычаи народа могут измениться, но фундамент узбекской нации не теряет своих корней. Традиционно, считается, что это – первый памятник культуры Сополли в Сополлитепе. Ее структура гробниц, порядок строительства, можно наблюдать, не только на более поздних этапах (Джаркотон, Козали, Молали, Бостон), но и надругих культурных памятников. Это важно в социокультурной жизни узбекской нации.

Ўша давр урф-одатларига кўра, мархумнинг тириклик чоғидаги ижтимоий ҳаётдаги мавқеига қараб кўмиш анъанавий одат ҳисобланган. Бундай ҳолатда, мархумни “нариги дунё”га кузатишда, албатта, қурбонлик қилиниб, қурбонлик ҳайвонининг маълум қисмини, яъни курак суяги, орқа оёғи, бир неча қовурға гўшtlарини қабрга қўйганлар. Бу удум Сополли маданиятининг барча босқичларида кузатилади. Аммо ёш болалар дафн маросимларида қурбонлик қилинмаган ва қабрга ҳам гўшт қўйилмаган. Сополли ва Жарқўтон босқичларида қабрга металл буюмларнинг уй-рўзғор ишида фойдаланиб келинган асли қўйилган бўлса, Кўзали босқичидан эътиборан, улар ўрнини митти бронза буюмлари эгаллайди. Бу дафн маросимининг янгилиги эди. Кўзали босқичидан бошлаб, дафн маросимлари билан боғлиқ ишлар ибодатхона зиммасига ўтади. Шу боисдан бўлса керак, ибодатхонанинг хўжалик хизмат бўлимида шу мақсад учун махсус устахоналар ташкил этилган. Демак, бу анъана, яъни хўжаликда, турмушда ишлатиладиган буюмларни мархум билан бирга қўйиш одати Кўзали даврига келиб, мутлақо йўқолади. Чорвадор жамоаларда ҳам қабрга қурбонлик ҳайвонининг маълум қисми қўйилганлиги кузатилади. Қабрларда қизил рангнинг учраши бу диний дунёқарашдаги инновацион жараёни билдиради. Инновация – бу жамият ҳаётида юз берувчи янгиликдир. Бундай янгиликлар дафн этиш тартибида, маросимларида яхши кузатилади. Сополли маданиятининг илк босқичи ёдгорлиги Сополлитепада мархумни хумга ва кўзаларга солиб дафн этилганлик ҳолатлари учрайди. Оташ-парастликдан зардуштийликка ўтиш жараёнини кўрсатувчи муҳим омиллардан бири қабрларда аста-секин митти остадонларнинг пайдо бўлиши билан характерланади. Бундай ҳолат илк бор Мўлали ва Бўстон босқичларидан кузатила бошлайди. Аммо бу одат кенг тарқалмаган. Улар дастлаб диний раҳнамоларга тегишли бўлган бўлиши мумкин. Уларнинг болалари эса хумчаларга солиб кўмилган. Бунини зардуштийлик дини кўмиш маросимидаги остадонларнинг илк кўриниши сифатида изоҳлаш мумкин. Жамоанинг бошқа аъзолари эса оламдан ўтгач, ерга кўмилаверган. Бу белгилар зардуштийликнинг илк кўринишлари Сополли маданиятининг босқичларида пайдо бўла бошлаганлигидан дарак беради. Жарқўтон босқичининг сўнгги давларида, айниқса, Кўзали босқичидан бошлаб, жасадларни аҳоли яшаш манзилларига кўмиш ман этилиб, аҳоли турар-жойларидан ташқарига кўмиш урф бўлган. Бу ҳам одамларнинг диний тасаввуридаги

янгилик эди. Сополлитепа ва Жарқўтон мазорларида қабрга йўқолган одамнинг ўрнига қўйнинг қўмилганлик ҳолати учрайди. Бу билан марҳумнинг руҳини қўмиш, деб ҳисоблаган бўлсалар керак. 1982-йилнинг куз ойида “Бўстон – 4” қабристонидан У. Раҳманов 42 та қабр очди. Бу қабрларнинг бошқаларидан фарқи шундаки, уларнинг кўп қисми кенотаф қабрлардан иборат. Бу қабрлар хронологик жиҳатдан икки гуруҳга бўлиниб, улардан 25 та қабр Мўлали босқичига, 14 таси Бўстон босқичига тегишлилиги аниқланди. Бундан кўриниб турибдики, Сополли маданиятининг сўнгги Мўлали ва Бўстон босқичларида майитсиз қабрларнинг сон жиҳатдан кўпайиши, қабиалараро ҳарбий тўқнашувлар оқибатида вафот этган ва йўқолган кишиларнинг сон жиҳатдан кўпайишининг белгисидир. Сополли маданиятининг бу босқичига келганда, чорвадор кўчманчи Андранова маданияти қабиаларининг Ўрта Осиёга кириб келиши дафн маросимларида ўз аксини топган. Кўзали, Мўлали ва Бўстон босқичларида мурдани кремация қилинганлик ҳолатлари учрайди. Бу Шимолий Бақтрияга янги этник гуруҳларнинг кириб келиши билан боғлиқ бўлиб, бу ҳам инновацион ўзгариш ҳисобланади. Шу ўринда савол туғилади. Андранова маданияти аҳолиси оловни муқаддас деб билганларми? Агар муқаддас деб билсалар, вафот этган инсоннинг жасади зардуштийликда олов яқинида турмаган, яъни оловдан ўттиз қадам узоқда сақланган. Андранова қабиалари жонсиз танани поклаш учун оловда куйдирган бўлиши ҳам мумкин. Чунки ҳали бу даврда зардуштийлик дини мукамал тарзда шаклланмаган эди. Одатда, майитни ёқиш, куйдириш ҳиндуийликда, яъни ҳиндуийликнинг муқаддас китоби Веда таълимотининг энг қадимги қисмини ташкил этувчи Ригведа, Яжурведа ва Самоведа таълимотига асос солиниши билан дафн маросимларига кириб келган одатдир. У “сати”, яъни вафодор аёл тимсолида эрининг вафотидан сўнг аёл оловда ёқилиб, эри билан бирга дафн этилиши кузатилади. Бироқ, шуни ҳам унутмаслик керакки, Авесто ва Ригведа ғоялари бир даврда, яъни мил.авв. 1500–1200-йиллардан шакллана бошлайди. Айнан бу маросимнинг бизнинг ҳудудларга кириб келиши чорвадор Андранова қабиаларининг миграцияси билан боғлиқ бўлиб, олов дафн маросимларида алоҳида ўринга эга бўлган. Мўлали ва Бўстон босқичларида майитни куйдириш, митти остадонлар ва майитни этидан тозалаб қўмиш одатлари пайдо бўлиши ҳам деҳқон жамоалари учун янгилик ҳисобланади. Бу даврнинг сополлари анъанавий одатлардан фарқли ўлароқ, сезиларли даражада ўзгаришга, кўринишга эга бўлади. Сопол буюмлар қирғоқларида ўйма геометрик нақш ва шаклларнинг пайдо бўлиши, қизғиш рангларда (ангоб) баргсимон, тўлқинсимон нақшлар солинганлигини кузатиш мумкин. Бу Андранова маданияти кулолчилик соҳасидаги анъананинг Сополли маданиятида намоён бўлиши эди. Чорвадор қабиаларнинг Вахш маданиятида қабрнинг тағ қисмига тош териб чиқилган. Бешкент маданиятига тегишли Илк Тулхор қабрларида марҳумни тош яшикка дафн этилганлик ҳолатлари учрайди. Болаларнинг қабрлари жамоавий қўмилган бўлиб, бу қабрларда тухумнинг пўчоқлари ҳам учрайди. Тухум пўчоқ-ларининг учраши уларнинг коинот, само билан боғлиқ тасаввурларининг акси бўлиши мумкин. Ушбу қабристондан иккита қабрда (№ 63, 64) свастика белгиси тош билан ишланган. Қабрларнинг барчасида кул ва қўмир излари бор, шу билан бирга, майитни ёқиб, сўнг дафн этганлик ҳолатлари ҳам аниқланган. Бу уларнинг эътиқодида олов муҳим аҳамият касб этганлигига ишорадир. Аждодларимиз диний эътиқодлари ҳақида Хитой солномаларида ҳам маълумот учрайди. Уларга биноан, аждодларимиз қуёшга топиниб, осмон руҳига қурбонлик келтиришган. Руҳнинг абадийлиги ва ўзга дунё

мавжудлигига ишонишган. Қабиладошлари вафот этганда, мархум билан бирга унинг турли нарсаларини ҳам дафн этишган. Демак, илдизлари қадим деҳқончилик маданиятига бориб тақалувчи аجدодларимизнинг бронза даврида янги шароитга ўтиши, яъни жуфт оилаларнинг пайдо бўлиши, чорвачилик, деҳқончиликнинг алоҳида тармоқларга ажралиши, уларнинг турмуш шароитларида, урф-одатларида ҳам маълум анъаналарнинг мураккаблашиб боришига олиб келади. Буни ривожланиш деб ҳам тушунса бўлади. Уларнинг диний эътиқоди дафн маросимларида акс этиб, яъни дафн маросим-ларини ўрганиш, тадқиқ қилиш ва ўрганилган қабрлардаги моддий маданият намуналари юзасида чиқарилган илмий хулосалар, айнан зардуштийлик динининг оддий кўринишдаги илк илдизлари, асоси бронза даври билан боғлиқлигини кўрсатади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Абдуллаев Б. Культура древнеземледельческих племен ... // Автореф. дис... канд. ист. наук. – Новосибирск, 1980. – С. 7.; Аскарлов А., Абдуллаев Б. Джаркутан. ... – С. 12.
2. Аскарлов А. Сапаллитепа. ... – С. 42.
3. Ионесов В.И. Становление и развитие раннеклассовых отношений // Дис... канд.ист.наук. – Самарканд. 1990. – С. 62.
4. Ионесов В.И. Становление и развитие раннеклассовых отношений // Дис... канд.ист.наук. – Самарканд. 1990. – С. 65.
5. Авеста: “Видевдот” китоби. (М. Исҳоқов таржимаси) – Тошкент, 2007. – Б. 21.
6. Macdonell A.A. History of Sanskrit Literature. – London., 1907. – P. 8.
7. Аванесова Н. Проявление степных традиций в сапаллинской культуре. Civilization and cultures of central asia in unity and diversity // Proceedings of the International Conference Samarkand, 7-8 September, 2009. – Samarkand. – Tashkent, 2010. – P. 112.
8. Кароматов Х. Ўзбекистонда мозий эътиқодлар тарихи. – Тошкент, Жаҳон итқисодиёти ва дипломатия университети. 2008. – С. 27.
9. Икромов Н. Қадимги Бақтрия илк ҳудудий давлатчилигида кавийлар ҳукмронлиги // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 10/С. – С. 127–135.
10. Ikromov N.M. KAVIS'REIGN IN THE FIRST TERRITORIAL STATEHOOD OF ANCIENT BACTRIA // World Bulletin of Social Sciences. – 2021. – Т. 4. – №. 11. – С. 77-81.
11. Ikromov N.M. The Rule of the Ancient Bactrian Cavalry in the History of the Peoples of Central Asia // CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – PP. 111–118.
12. Bakiev, Anvar, and Zubayda Yuldasheva. “THE FIFTH CIVILIZATION OF THE ANCIENT EAST”. Theoretical & Applied Science 8 (2020): 39–45.
13. Bakiev, Anvar, and Zubayda Yuldasheva. “THE FIFTH CIVILIZATION OF THE ANCIENT EAST”. Theoretical & Applied Science 8 (2020): 39–45.
14. Kushakov S., & Akhmedov S. (2021). The Ethnic History And Composition Of Uzbek People: On The Example Of Two Languages, Settlement And Livestock Tribes. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 3(02), 24–27.
15. Abdulloev S.B. (2021). Positive Attitudes To “Dev” In Central Asian People. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 275–279.
16. Yusupovich K.S. (2020). The Emergence Of Religious Views Is Exemplified By The Southern Regions. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(10), 143–145.

17. Tangrikulov, J. E., & Rakhmatov, E. T. (2020). COTTON WORK, WORK OF UZBEK PEOPLE FICTION: CAUSES, CONSEQUENCES, RESULTS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 70–73.
18. Erkinovich T.J. The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – PP. 1982–1989.
19. Majitov M.A.U. (2020). Some views of islamic religion and muslim scholars on the phenomenon of human personality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1541–1547.
20. Kushakov S., and S. Akhmedov. “The Ethnic History And Composition of Uzbek People: On The Example of Two Languages, Settlement And Livestock Tribes”. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research* 3.02 (2021): 24-27.
21. Kushokov, S. Y. (2021). The role of zoroastrianism in the ancient state of Bactria. *World Bulletin of Social Sciences*, 4(11), 69–72.
22. Orziev, Mahmud Zaynievich. “THE SECOND WORLD WAR AND THE UNOPENED AFGHAN FRONT”. *Scientific reports of Bukhara State University* 4.3 (2020): 243-249.
23. Toshaliyev K. (2020). The Dakhmas of Central Asia and Some Considerations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(10), 360–367.
24. Uktamovna Y.D. (2020). The Effect of The Russian Empire on The Political Life of The Emirate of Bukhara (1868-1917). *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(10), 171–177.
25. Rayimovich, Abdukayumov Asror. “EARLY SETTLEMENTS OF CENTRAL ASIA AS A FACTOR OF FORMATION OF FIRST SOCIETIES (ON EXAMPLE OF THE SETTLEMENT OF SARAZM)”. *European science review* 5-6 (2020).
26. Ikromov N.M. IS BACTRIA THE KINGDOM OR THE KAVIAN?. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*. *Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*.